

ტრადიციული ფორმულები „ამირანიანის“ ლექსით ვარიანტებში

თეონა კეკელიძე

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

Kekelidze.teona7@gmail.com

<https://doi.org/10.52340/lac.2022.793>

„ამირანიანის“ ლექსით ვარიანტებში მთქმელი როგორც ზოგადფოლკლორული, ისე კონკრეტული ტექსტის, ასევე, კონკრეტული რეგიონალური (არეალური) ტრადიციიდან იღებს გარკვეულ ფორმულას, რომელსაც იგი სხვადასხვა კონტექსტს მოარგებს ხოლმე.

ტრადიციული ელემენტები, რომლებიც მთქმელის მეხსიერებაში ინახება, მით უფრო კარგად ავლენს თავს მაშინ, როცა ახლოსაა ენობრივ დონესთან. სწორედ ამიტომაა მნიშვნელოვანი ტექსტის კლიშეებზე, ენობრივ ფორმულებზე, სტილის წარმომქმნელ ფაქტორებზე დაკვირვება.

ყმარის მიერ ოჯახის ღვაწლის უარყოფა ყოველ ჯერზე გამოიხატება უარყოფითი ნაწილაკით „არცა/არც“: („- არცა გამზარდა დედამა, არცა მეტყოდა ნანასა“, „- არც გავუზრდივარ დედასა, არც ეგრე ხშირად ნანასა“, „- არცა გამზარდა დედამა, არცა მაგდენი მამა“); იმავე ფორმულებს სხვადასხვა მთქმელი სრულიად ახლებურ კონტექსტს მოარგებს ხოლმე. მაგალითისთვის დავაკვირდეთ ფშაურ ვარიანტს:

არცა ვარ ტყისა ხოხობი, მომინადირონ ქორითა;

არცა ვარ ჭალის კურდღელი, რომ დამიჭირონ მწევრითა;

არცა ვარ ხისა ფურცელი, გადამიტანონ ქართა! [ჩიქოვანი, 1947: 320]

იგივე ფორმულაა გამოყენებული ნარევ ვარიანტშიც:

არა ვარ მინდვრის ხოხობი, რომ მინადირონ ქორითა,

არა ვარ ჭალის კურდღელი, წინ გზა შემიკრან მწევრითა,

[არცა ვარ წყლისა ნადირი, რომ მინადირონ ბადითა] [ჩიქოვანი, 1947: 398]

როგორც ვხედავთ, მთქმელი თავად არჩევს საერთო ხალხური რეპერტუარიდან მყარ ფორმულას და ახლებური შინაარსით აცვებს.

„ამირანიანის“ ლექსით ვარიანტებში ერთ-ერთი ცნობილი სინტაგმატური მიმართება წარმოდგენილია სანადიროდ წასვლის სცენაში. აღნიშნულ ეპიზოდში ხსენებული სინტაგმები მყარად არის ფეხმოკიდებული. ყველაზე ვრცლად ნაპოვნი მიცვალებულის ანდერძი წარმოდგენილია მესხეთ-ჯავახეთში ჩაწერილ ვარიანტში, რომელიც წმინდა

პოეტური ვარიანტია და მხოლოდ სანადიროდ წასულ ძმებზე გვიყვება. მიცვალებულის ანდერძი დევის მოკვლას და ცოლ-შვილის მოვლას ითხოვს:

არც ისე დაკარგული ვარ, ძმისწული ვარ უსუპისი.

სანამ ვიყავ, მტერი ვსრისე, მე არ წამყვა ჯავრი მისი,
ერთი ბაყბაყ დევი დამრჩა, არ დამცალდა მოკვლა მისი.

**ვინც რომ მე იმა მომიკლავს, ჩემი ხმალი იყოს მისი,
ვინც ჩემ ცოლ-შვილს შეინახავს, ჩემი საყმო ჰალალ მისი.**

შვილდ-ისარი, ლახტ-ფართა მიმიცია, იყოს მისი,

კარებს უკან შუბი არის, იყოს ის შუბიცა მისი,

ყველაფერი მიმიცია, ჯაჭვ-აბჯარიც იყოს მისი.

ყველას ვალი გარდუხადე, წამყოლია არავისი [ჩიქოვანი, 1947: 331]

აღნიშნული სინტაგმები გამოყენებულია სხვა ვარიანტებშიც:

წაიკითხეს, შიგ ეწერა: დისწული ვარ უსუპისა,

სანამ ვიყავ, მტერი ვმუსრე, არ შევჭამე ჯავრი სხვისა;

მოკვდი მხოლოდ ჯავრი გამყვა ერთის დევის ბაყბაყისა.

ვინაც მოჰკლავს ბაყბაყანსა, ჩემი შუბი ალალ მისა;

ვინც დედ-მამას დამიმარხავს, ჩემი ფული ალალ მისა.

ვინაც რომ დებს გამითხოვებს, ოქრო-ვერცხლი ალალ მისა,

ვინც მე მამივლის, დამმარხავს, ცოლიც, რაშიც ალალ მისა! [ჩიქოვანი, 1947]

რეგიონიდან რეგიონში გადასვლის შემდეგ სინტაგმა უცვლელია, თუმცა სხვა მთქმელი დამატებით ინფორმაციასაც ჩაურთავს; ფშაურ ვარიანტში, სამცხე-ჯავახური ვარიანტისგან განსხვავებით, გარდაცვლილის დებია შემოყვანილი და ანდერძის ავტორი, სხვა სამსახურის გაწევასთან ერთად, მათი გათხოვების სურვილსაც გამოთქვამს; გარდა ამისა, მას სურს, თავისი ცხედრის გაპატიოსნება და დამარხვა. კიდევ უფრო განსხვავდება სხვა რეგიონში ჩაწერილი ვარიანტები. აი, რას მოგვითხრობს ერთი ხევსურული ვარიანტი:

წაიკითხა ამირანმა - სიტყვა გამუიდა მისა:

- დისწული ვარ უსუპისა.

ვინც მამას დამიმარხავს, ჩემი ოქრო ალალ მისა,

ვინც დედას დამიმარხავს, ჩემი ვერცხლი ალალ მისა,

ვინც რო ცოლს დამიმარხავს, ჩემი შუბი ალალ მისა,

ვინც თავად მე დამიმარხავს, ჩემი რაშხი ალალ მისა [ჩიქოვანი, 1947: 339].

მოცემული ეპიზოდი საინტერესოა იმ თვალსაზრისით, რომ ამ ანდერძში მიცვალებული დევის მოკვლის სურვილი არ ჩანს; თუმცა, მთქმელი ცნობილ სინტაგმებს კვლავინდებურად გამოიყენებს, დევის მოკვლის საკითხი მისთვის არ ყოფილა საინტერესო მაშინ, როცა ქართლური ვარიანტისა და ერთ-ერთი მესხური ვარიანტის მთქმელისთვის მხოლოდ დევის მოკვლის მოტივია მნიშვნელოვანი.

ქართლური: არც ისე დაკარგული ვარ, დისწული ვარ უსუპისი.

სანამ ვიყავ მტერი ვმუსრე, მე არ წამყვა ჯავრი მისი,
ერთი ბაყბაყ-მდევი დარჩა, ბოდმად დამრჩა ჯავრი მისი.
ვინც ბაყბაყ-მდევის მომიკლავს - ჩემი ლახტიც ალალ მისი [ჩიქოვანი, 1947: 287]

მესხურ-ჯავახური: არც ისეთი საწყალი ვარ, ძმისწული ვარ უსუპისი.
მანამ ვიყავ, მტერი ვსრისე, არა ვსჭამე ჯავრი მისი,
ერთი ბაყბაყ დევი დამრჩა, მოვკვდი, ჯავრი წამყვა მისი.
ვინც იმ ბაყბაყ დევსა მოკლავს, ჩემი რაში ალალ მისი;
კარებს უკან შუბი არის, იგი შუბიც ალალ მისი [ჩიქოვანი, 1947: 333]

ზოგიერთი მთქმელისთვის კი აღნიშნული სინტაგმები გაუჩინარებულა. იმერული ვარიანტი მხოლოდ მიცვალებულის წარმომავლობას („დისწული ვარ უსუპისი“) იუწყება (ჩიქოვანი, 1947: 352). გურული ვარიანტი („თოხნური სიმღერა“) საერთოდ არ სცნობს აღნიშნულ მოტივს და მიცვალებულის პოვნოდან თხრობა მისთვის წესის აგების სურვილზე გადადის (სურვილს თავად მთხრობელი გამოთქვამს):

ვკარი ფეხი, შიგ შევხეთქე,
რომ შევხეთქე, შევიხედე,
შითა ლომი მომკვდარიყო,
მიწას მიუბარებელი.
წადი, კაცო, მომიყვანე
ოდიშისა კანდელაკი,
ხუცესო შენ აუგე ამას წესი [ჩიქოვანი, 1947: 348].

რაჭაში დაფიქსირებული ორი ლექსითი ვარიანტის („ამირან და ყმანი მისნი, „ამირანის გამოცდილება“) მიხედვით კი წერილს ვინც წაიკითხავს, თამარ მეფის ქმრობის ღირსი გახდება. ანდერძი სხვას არაფერს მოგვითხრობს [ჩიქოვანი, 1947: 353-354].

სინტაგმების გამოყენება მთქმელის რეპერტუარში იშვიათად წარმოგვიდგება განსხვავებულ კონტექსტში. საყურადღებოა, რომ „ამირანიანის“ ყველა ლექსითი ვარიანტი აღნიშნული კონტექსტით არ გვხვდება; ამ თვალსაზრისით განსხვავებას მხოლოდ ერთ-ერთი ხევისურული ვარიანტი გვიჩვენებს. მასში წინათ სხვა ვარიანტებში უცვლელად გამეორებული ენობრივი ფორმულები ახალ კონტექსტს ერგება და ახლებურ მნიშვნელობას იძენს:

მინდორ-მინდორ ჩავდიოდით მე-დ ამირან, ძმანი მისნი,
მინდორს ციხე გებულიყო, ანაგები ბასრი ქვისა.
სამჯერ მირგვლივ შამუარეთ, კარი ვერ გავიგეთ მისა.
საცა მზემან წვერნი დახკრნა, ამირანმა - მუხლი მისა;
წიხლი დაგიკრა ამირანმა, კუთხი გადალეწა ქვისა.
შიგა ლომი წოლილიყო საწყალი და საბრალისა,
მარჯვენაზე ცოლი ეწვა, - ცოლი იყო ალალ მისა,
მარცხენაზე დედა ეწვა, - დედა იყო ალალ მისა,
თავთისაკენ მამა ეწვა, - მამაც იყო ამაგ მისა,
ფეხითისკენ დაი ეწვა, - დაიც იყო ამაგისა,

მარჯვენაში ხმალ ეჭირა, - საომარი გმირებისა,
მარცხენაში ფარ ეჭირა - საფარები გმირებისა.
ერთს კუთხეში რაში ება, - **რაში იყო ამაგისა;**
სხვა კუთხეში ოქრო ეწყო, - **ოქროც იყო ალალ მისა.**
იქით კუთხეს შუბ ეყუდა, წვერი ცას ეხირა მისა.
თით შუაში წიგნი ხქონდა, დანაწერი ქალაღდისა.
წაიკითხა ამირანმა - სიტყვა გამუიდა მისა:
- დისწული ვარ უსუპისა.
ვინც მამას დამიმარხავს, ჩემი ოქრო ალალ მისა,
ვინც დედას დამიმარხავს, ჩემი ვერცხლი ალალ მისა,
ვინც რო ცოლს დამიმარხავს, ჩემი შუბი ალალ მისა,
ვინც თავად მე დამმარხავს ჩემი რაში ალალ მისა [ჩიქოვანი, 1947: 339].

მოცემულ ვარიანტში მთქმელს „ამირანიანის“ სხვა ვარიანტებიდან ჩვენთვის უკვე კარგად სინტაგმები ახლებური შინაარსით შეუვსია. სწორედ ეს მიგვითითებს იმაზე, რომ ტრადიციით გადმოცემული მყარი ფორმულა პროფესიონალი მთქმელის ხელში შესაძლოა, სრულიად სხვა კონტექსტით შეივსოს. მკვლევარი ელგუჯა მაკარაძე წერილში „ტექსტის ტრანსმისია ფოლკლორში (ბალადური ნარატივის მიხედვით)“ მიუთითებს: „სინტაგმები, არსებობენ მთქმელის ენობრივ თუ პოეტურ არსენალში, მაგრამ მყარი ზოგად ფოლკლორული, ჟანრული თუ შიდა ტექსტობრივი პარადიგმებისაგან განსხვავებით, თავისუფალი არჩევის პრინციპს ექვემდებარებიან. ეს არჩევანი ნებისმიერია და ემყარება მთქმელისა და მსმენელის ფანტაზიას, გემოვნებას, ცოდნას. მთავარია შესრულების პროცესში მთქმელმა ტრადიციის ურყევი წესები დაიცვას, მკვეთრად არ გადაუხვიოს ძირითად სათქმელს, ხოლო თუ რა სიტყვებით (შესიტყვებით) გადმოსცემს სათქმელს, არსებითი მნიშვნელობა არა აქვს“ [მაკარაძე, 2013: 66].

საინტერესოა ამირანისა და დევის დიალოგებში უცვლელად გამეორებული ფორმულები: „...ხელი გაფიცო ხმლიანი...სახელად ყამარ ქვიანი“; „...მკლავი გილოცო ხმლიანი...სახელად ყამარ ჰქვიანო“; „...მარდო ხმლიანო...სახელად კამარ ჰქვიანო“.

თითქმის ყველა ვარიანტში, რომლებშიც წარმოდგენილია სანადიროდ წასვლის სცენა, უცვლელად მეორდება სინტაგმები: „მე არ წამყვა ჯავრი მისი“; „მოვკვდი - წამყვა ჯავრი მისი“; „ჩემი რაში ალალ მისი“; „ჩემი შუბი ალალ მისი“; „ადარ დამყვა ჯავრი მისი“; „მე არ წამყვა ჯავრი მისი“; „ბოლმად დამრჩა ჯავრი მისი“; „ჯავრი ჩამყვა მეტად მისი“; „ჯავრი გამყვა ერთი ბაყბაყა დევისნი“; „ჩემი ფული ალალ მისა“; „ოქრო-ვერცხლი ალალ მისა“ და სხვა.

აღნიშნული სინტაგმების უცვლელ გადასვლას განაპირობებს ის, რომ მთქმელის ცნობიერში დაღეილია მარტივად დასამახსოვრებელი კონსტრუქციები, რომლებიც ახალი ტექსტის საშენი მასალაა. ეს მყარი ფორმულები შეიძლება ჩავთვალოთ სწორედ გარკვეულ ტრადიციად, რომელსაც ყოველი მთქმელის მეხსიერება ინახავს და ახალი ვარიანტის „კვლავქმნის“ პროცესში უცვლელი სახით გამოავლენს; ამიტომ სწორი უნდა იყოს მკვლევარ ელგუჯა მაკარაძის მოსაზრება, რომ „ტექსტის ტრადიციული ელემენტები (ავანტექსტი) მთქმელის მეხსიერებაში არსებობს როგორც ნიმუში, ჩარჩო, სადაც ხელახლა უნდა ჩაიხატოს

სურათი. ამ აქტს კი მოქმელი ხშირად იმპროვიზაციულად ახორციელებს“ [მაკარაძე, 2013: 67].

მნიშვნელოვანია ის გარემოება, რომ „ამირანიანში“ დაფიქსირებული კლიშეები თუ ტრადიციული ფორმულები სხვა ფოლკლორულ ტექსტებში გვხვდება. აღნიშნულის საილუსტრაციოდ „ამირანიანის“ ლექსით ვარიანტებს შევადარეთ ხალხური „ტარიელიანის“ ფშაური და ქართლური ვარიანტები. ხალხურ „ტარიელიანში“ დაფიქსირებულია შემდეგი ტრადიციული ფორმულა:

მართალსა, შვილო ტარიელ,
ღალატსა გაგაგებინებ;
არც მაგათ მივსცემ, არც სხვათა,
შენაც ხელს აგაღებინებ! [სიხარულიძე: 1956: 148]

ქართლური ვარიანტი: შვიდი წლის უძრავი ხმალი

სისხლში რად გამარევინე?
არცა შენ მოგცემ, არც იმას,
ორსაც ხელს აგაღებინებთ! [სიხარულიძე: 1956: 161].

შდრ.: არც გავუზრდივარ დედასა, არც ეგრე ხშირად ნანასა,

შიგნით დასდგამდით აკვანსა, გარეთ იტყოდით ნანასა [ჩიქოვანი, 1947: 279].

- არც დღე მივლია, არც ღამე, გარს ისე შემომივლია,
ჩემი კვიტარისთვინა ოფლი არ შემიდენია [ჩიქოვანი, 1947: 285].

იგივე ფორმულა მეორდება ფშაურ ვარიანტშიც; აქ უარყოფითი შინაარსის ნაწილაკი კიდევ უფრო გაძლიერებულია: ისევ ვაჟია ამირან, გუშინ რომ ჩამოქარობდა: არც არა ბევრი ტანთ ეცვა, არც არა მკლავთა ჰფარობდა...[ჩიქოვანი, 1947: 317].

მოცემული ფორმულები მარტივად ერგება სხვადასხვა კონტექსტს:

- არცა ვარ მინდვრის ჭურჭელი, რო დამიჭირონ ქორითა;
არცა ვარ ჭარის სომეხი, ფული გამქონდეს ჯგორითა [ჩიქოვანი, 1947: 286].

ხალხური „ტარიელიანის“ ამავე ვარიანტში აღმოაჩენთ შემდეგ სტროფს:

შენ კაცო, კაცო, ვინ ხარო,
შენი სახელი გვითხარო.
ბატონ გიბრძანებს, აქ მოდი,
გულ-ჩახურული ნუ ხარო! [სიხარულიძე, 1956: 151]

შევადართ ამირანის ლექსის ერთ-ერთ ქართლურ ვარიანტში დაფიქსირებულ სტროფს („ამირან დარუჯანაშვილი“): დევი დინჯად მოაბიჯებს, დედამიწა შეიძვრისა.

- შენ კაცო, კაცო, ვინ ხარო, სახელი შენი მითხარო!
- შენ ჩემს სახელს რად კითხულობ, ვინა ვარ და სად მივალო;
უსიპის ძმისწული მოკვდა, იმის საჭმელად მივალო! [ჩიქოვანი, 1947: 275]

იგივე ფრაზა მეორდება კახურ ვარიანტშიც:

დევი დინჯად მოაბიჯებს, დედამიწა შეიძვრისა.

- შენ კაცო, კაცო, ვინა ხარო, სახელი შენი მითხარო?
- რას ჰკითხულობ შენ ჩემს სახელს, მკვდრისა საჭმელად მოვალო.

- ადამიანს ვინ შეგაჭმევს, შენთან საომრად მოვალე [ჩიქოვანი, 1947: 301]

არანაკლებ მნიშვნელოვანი გარემოებაა ისიც, რომ ხალხური „ტარიელიანიდან“ ეპითეტებიც გადმოდის. ამირანის ლექსში, მხოლოდ მცირე ვარიანტული ცვლილებებით:

- დევო, შენ ჩემო ძმობილო,
კარზე ვინ ჩამოგიარა?

დევიმა უპასუხა:

- ერთმა პირ-ტუქსმა მოყმემა,
ცხენ-ხეთქით ჩამაიარა;
ხარ-გუთანს წიხლი ამაჰკრა,
ზღვას გაღმა გაისრიალა; [სიხარულიძე, 1956: 154]

შევადართ ამირანის ლექსის მესხურ ვარიანტს („ამირანის ზღაპარი“):

- ერთმა პირქუშმა ვაჟკაცმა, მხარმარჯვნივ ჩამოგვიარა,

გუთნეულს ხელი გაგვკრა, წყალ გაღმით გაგვისრიალა [ჩიქოვანი, 1947: 330]

როგორც ვხედავთ, მეორდება არა მხოლოდ ეპითეტი, არამედ სიუჟეტურ-სემანტიკური ხაზიც.

ამრიგად, „ამირანიანის“ ლექსითი ვარიანტების საშენ მასალას „ფორმულები“ (ტრადიციული სინტაგმატური და პარადიგმატული ელემენტები) წარმოადგენს. მათი ერთი ნაწილი ზოგადფოლკლორული გავრცელებისაა, თუმცა უფრო მრავლადაა ის ფორმულები, რომლებიც კონკრეტული საანალიზო ტექსის ტრადიციაში ჩამოყალიბებულა და დამკვიდრებულა. როგორც აღვნიშნეთ, ამირანის ლექსში გამეორების მხატვრული ხერხის მნიშვნელობაზე. ტრადიციულად რეფრენი ლექს-სიმღერებში რითმის მაგივრობას სწევს. „ამირანიანის“ პოეტურ ვარიანტებში ამისი არაერთი ნიმუშია წარმოდგენილი.

მთქმელისთვის გამეორება სათქმელის გადმოცემის ხერხია, რადგან მას რამდენიმე ფრაზის დამახსოვრება უწევს მხოლოდ:

- **ცხრა დღე უარე, ცხრა ღამე, გარსა ვერ შემოუარე,**
ჩემი თავთეთრისთვინა ოფლი არ შემიშრენია;
ჩემი მათრახისათვინა ზინზლო არ შემირჩენია.

- **ცხრა დღე უარე, ცხრა ღამე, გარსა ვერ შემოუარე,**
ჩემი შავ რაშისთვინა ოფლი არ შემიშრენია,
ჩემი მათრახისთვინა ზინზლო არ შემირჩენია.

- **არც დღე მივლია, არც ღამე, გარს ისე შემომივლია,**
ჩემი კვიტარისთვინა ოფლი არ შემიდენია [ჩიქოვანი, 1947: 284-285]

აღნიშნული მხატვრული ხერხის საშუალებით სათქმელის რეალიზება გაცილებით მარტივია; მთქმელის გონებაში დალექილია სწორედ ამგვარი ფორმულები, რომლებიც ნებისმიერი შინაარსის გადმოსაცემად კარგი საშუალებანია.

ამირანის ეპოსის ლექსითი ვარიანტების კვლევისას აღმოვაჩინეთ, რომ ვარიანტებში ჩნდება ეპითეტები, რომლებითაც არაერთხელ არის შემკული გმირი:

- ვაჟკაცო მშვენიერო, ღვინისფერო, მძინარეო,

ხმლის სიმოკლე რას დაგიშლის, ფეხი წადგი წინარეო! [ჩიქოვანი, 1947: 284-285]

ეს სტრიქონები ცნობილი საგმირო აფორიზმის ვარიაციაა; მისი ხევისურული ვარიანტია:

ხმალსა სიმოკლე რას უშლის,

ფეხი წადგი და წაგძების;

ვაჟკაცსა - სიმდაბალაე,

- ომის კარ მაღლა დადგების [კაი ყმა, 1963: 18].

ამირანი „მცინარე“ და „ღვინისფერია“ ფშაური ვარიანტის მიხედვით, რომელიც, ასევე ხალხური აფორიზმით საზრდოობს: ვაჟკაცო გულოვანო, ღვინისფერო, მძინარეო, ხმლის სიმოკლე რას დაგიშლის, ფეხი წადგი წინარეო! [ჩიქოვანი, 1947: 319].

ეს ფრაგმენტიც თითქმის იდენტური გამეორებაა საგმირო აფორიზმის მოხეური ვარიანტისა, რომელიც თავის დროზე დიმიტრი ყაზბეგს ჩაუწერია სოფელ სტეფანწმინდაში (ყაზბეგი):

ვაჟო კაცო, მშვენიერო,

ღვინის ფერო, მძინარეო;

ხმლის სიმოკლე რას დაგიშლის,

ფეხი წადგი წინარეო! [ქ. ხ. პ., 1974: 291]

იგივე ითქმის მესხეთ-ჯავახეთში ჩაწერილ ვარიანტებზეც:

ამირანო მშვენიერო, წითელო და ღვინისფერო,

მოკლე ხმალი რას გიშავებს, ფეხი წადგი წინა შენო! [ჩიქოვანი, 1947: 333]

ბუნებრივია, მხატვრულ ხერხებად ვერ ჩავთვლით, მაგრამ ხშირია ამირანის ერთი და იმავე ფრაზით მოხსენიება; იმ ეპიზოდში, როდესაც ყამარი ამირანს მიმართავს და მას საბრძოლო ტაქტიკის შეცვლისკენ მოუწოდებს, უწოდებს „დედოფლიშვილს“, „ცოლ-დედა მკვდარს“ და ა. შ.: - ამირან, დედოფლიშვილო, კილო არ იცი ომისა,

ჯიხვებ დააჭერ ბოძები, თავი დარჩება ლომისა [ჩიქოვანი, 1947: 286]

ან: ამირან, დედაბრიშვილო, კილო არ იცი ომისა,

მაღლა რასა სცემ სპილოსა, ძირს დაუშვი რბილოსა-

შარაზე გაეფინოსა... [ჩიქოვანი, 1947: 299]

გარდა დასახელებული მიმართვისა, ამირანი ხშირად მოხსენიებულია როგორც დევ-გმირი:

ამირან-დევო, დევ-გმირო, კილო არ იცი ომისა,

ხერხი გაჯობებს ღონესა, მკლავიც რო გქონდეს ლომისა [ჩიქოვანი, 1947:

299].

ან: ამირან დევო, დევ-გმირო, კილო არ იცი ომისა,

სათებს ბოძები დააჭერ, დაწვეს და დაიძნოსა! [ჩიქოვანი, 1947: 308]

ხშირია ამირანის მოხსენიება არაეთიკური შინაარსის შემცველი ფრაზებით:

- ამირან, ცოლ-დედა ბოზო, ომი ვერ იცი კილოსა,

მაღლა კი ნუ სცემ სპილოსა, დაბლა შემოკპარ რბილოსა;

დააწყდებიან ძარღვები, დაეცემიან ძიროსა...

ბოძნი რო დეეჭრებან, დარბაზნი დეეცემიან!.. [ჩიქოვანი, 1947: 322]

როგორც ვხედავთ, ისევე როგორც მეზობელ რეგიონებში ჩაწერილ ვარიანტებში, ამავე დროს ტერიტორიულად დაშორებულ რეგიონებში დაფიქსირებულ ვარიანტებშიც ჩნდება მსგავსება ამ თვალსაზრისით.

ერთი და იმავე უცენზურო შინაარსის სიტყვებით არის მოხსენიებული ყამარი ყველა ვარიანტში, რომლებშიც გალექსილია ყამარისა და მამის დიალოგი: „დახე, კახპა კამარასა..“; „უყურე კახპა ქალსა..“; „დახე ბოზსა კამარასა...“; „აი, შე კახპა, კამარო...“; ერთ-ერთ ვარიანტში კიდევ უფრო „ამკობს“ მთქმელი (მამა) ყამარს და საყვედურობს არასწორი არჩევანის გამო: უყურე ქალსა კამარსა, კახპასა, კახპახანასა,

უნამუსოსა და ურცხვსა, კურო ირჩია მამასა,

[დაიწოს შენი აკვანი, რისთვის გაგზარდა დედამა]!

რათ დამთმევი აგრე მალე, აღარ გეტყოდი ნანასა?! [ჩიქოვანი, 1947: 399]

როცა საქმე გვაქვს ფოლკლორულ ტექსტთან, აუცილებელია, გავითვალისწინოთ ის არავერბალური ელემენტები, რომლებიც მისი წარმოთქმის დროს იჩენს ხოლმე თავს. ფოლკლორული ტექსტი არ არის დასრულებული იმდენად, რამდენადაც მისი სრული სახით გადმოცემა დაკავშირებულია კონკრეტულ საწარმოთქმო აქტთან.

ამირანის ეპოსის პოეტურ ვარიანტებზე დაკვირვება და მათი შეპირისპირებითი ანალიზი საშუალებას გვაძლევს გამოვკვეთოთ როგორც კონკრეტული ტექსტის ფუნქციონირებასთან დაკავშირებული, ისე, ზოგადად, ფოლკლორული ტექსტის ტრანსმისიული ასპექტები. კერძოდ:

ვარიანტების საშენ მასალას „ფორმულები“ (ტრადიციული სინტაგმატური და პარადიგმატური ელემენტები) წარმოადგენს. მათი ერთი ნაწილი ზოგადფოლკლორული გავრცელებისა, თუმცა უფრო მრავლადაა ის ფორმულები, რომლებიც კონკრეტული საანალიზო ტექსტის ტრადიციაში ჩამოყალიბებულა და დამკვიდრებულა.

ვარიანტების შეპირისპირებამ ასევე გვიჩვენა, რომ ის, რაც ფოლკლორულ ტექსტს ქმნის, არსებობს ტრადიციაში. სწორედ ტრადიცია სთავაზობს ავტორ-მთქმელს მზა ფორმულებს, სიუჟეტურ ჩარჩოს, ჟანრულ მოდელს, რომლებიც ამა თუ იმ ტექსტის მაკონსტრუირებელი ელემენტებია; შესაბამისად, ფოლკლორული ტექსტი გამოდის არა როგორც ინდივიდუალური ნიმუში, რომელიც დაზეპირებას ექვემდებარება, არამედ ტიპების, კლასების, საერთოდ, ტრადიციის რეპრეზენტაცია, მანიფესტაცია.

ლიტერატურა:

1. ბსუქცვა - ბათუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართველოლოგიის ცენტრის ფოლკლორულ-დიალექტოლოგიური არქივი;
2. კიკნაძე, 2006 - ზურაბ კიკნაძე, „ქართული ფოლკლორი“, თბ.;
3. კაი ყმა, 1963 – „კაი ყმა. ქართული ხალხური საგმირო აფორიზმები.“ შეადგინა ქსენია სიხარულიძემ, თბ.;
4. კიკნაძე, 2008 - ზურაბ კიკნაძე, „ქართული ფოლკლორი“, თბ.;
5. მაკარაძე, 2013 - ელგუჯა მაკარაძე, „ხალხური ლექსის თეორიის საკითხები“, თბ.;

6. ჩიქოვანი, 1947 - მიხეილ ჩიქოვანი, „მიჯაჭვული ამირანი“, თსუ, თბ.;
7. ქ. ხ. პ. - ქართული ხალხური პოეზია, ტ. III, თბ.,
8. ქართ. ხალხ. საისტ. სიტყვ., 1961 - ქართული ხალხური საისტორიო სიტყვიერება, ტ. I, თბ.
9. სიხარულიძე, 1956 - ქსენია სიხარულიძე, ქართული ხალხური სიტყვიერების ქრესტომათია, სამეცნიერო-მეთოდური კაბინეტის გამომცემლობა, თბ.;
10. ჩიქოვანი, 1959 - მიხეილ ჩიქოვანი, „ქართული ეპოსი, მიჯაჭვული ამირანი“, წიგნი პირველი, თბ.
11. ჩიქოვანი, 1965 - მიხეილ ჩიქოვანი, „ქართული ეპოსი, მიჯაჭვული ამირანი“, წიგნი პირველი, თბ.
12. ხალხ. სიტყვ. მას. - ხალხური სიტყვიერების მასალები, შეკრებილი ჯუანშერ სონღულაშვილის მიერ, ელენე ვირსალაძის რედაქციით, თბ.
13. Lord, 1960 - Albert B. Lord, The singer of tales, Harvard university press, Mass.;

Teona Kekelidze

Batumi Shota Rustaveli state University

Traditional formulas in serve versions of “Amirani”

Abstract

The observation of the poetic variants of the poetry of Amiran and the juxtapositional analysis allows us to underline transmissive aspects related to not only the functioning of the text, but also, in general, its folkloric nature.

The building material for the variants represents the “formulas” (traditional syntagmatic and paradigmatic elements). Some of them are spreaded as folk talks, though most of them developed and settled in the tradition of the particular analytical texts.

A comparison of the variants also showed that whatever constitutes to the development of the folkloric texts, also exists in tradition. It is the tradition that dictates the pre-made formulas, frame of the plot, model of the genre, to the author; these are what plays a significant role in the construction of the various texts. Therefore, folkloric texts serves not as an individual sample that needs to be memorised by heart, but it is a representation of the classes, types, and traditions.